



# مرجع شناسی عمومی

(رشته علم اطلاعات و دانش شناسی)

www.ketab.ir

ملیحه نیک کار    نیلوفر برهمند    لیلا سودبخش

|                      |                                                                                                                                      |
|----------------------|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| سرشناسه              | : نیک کار، ملیحه، ۱۳۳۴ -                                                                                                             |
| عنوان و نام پدید آور | : مرجع شناسی عمومی (رشته علم اطلاعات و دانش شناسی) / نویسندگان ملیحه نیک کار، نیلوفر برهمند، لیلا سودبخش؛ ویراستار علمی احمد شعبانی. |
| مشخصات نشر           | : تهران: دانشگاه پیام نور، ۱۳۹۷.                                                                                                     |
| مشخصات ظاهری         | : ۲۱۳ ص.                                                                                                                             |
| فروست                | : دانشگاه پیام نور: ۲۵۰۰. گروه علم اطلاعات و دانش شناسی، ۴۰ / ۱                                                                      |
| شابک                 | : 978 - 964 - 14 - 0547 - 4                                                                                                          |
| وضعیت فهرست نویسی    | : فیبا                                                                                                                               |
| یادداشت              | : کتابنامه                                                                                                                           |
| موضوع                | : مراجع - آموزش برنامه‌ای                                                                                                            |
| موضوع                | : Reference books - Programmed instruction                                                                                           |
| موضوع                | : مراجع - آزمون‌ها و تمرین‌ها (عالی)                                                                                                 |
| موضوع                | : Reference books - Examinations, questions, etc. (Higher)                                                                           |
| شناسنامه             | : برهمند، نیلوفر، ۱۳۵۹ -                                                                                                             |
| شماره افزوده         | : سودبخش، لیلا، ۱۳۳۳ -                                                                                                               |
| شماره اف             | : شعبانی، احمد، ۱۳۳۵ - ویراستار                                                                                                      |
| رده بندی کنگ         | : ۱۳۹۷/۴م ۱۰۳۵/۱ Z                                                                                                                   |
| رده بندی دیوید       | : ۰۲۸/۷                                                                                                                              |
| شماره کتابشناسی      | : ۵۴۱۱۳۴۱                                                                                                                            |



دانشگاه پیام نور

### مرجع شناسی عمومی

مؤلفان: ملیحه نیک کار، نیلوفر برهمند، لیلا سودبخش

ویراستار علمی: دکتر احمد شعبانی

تهیه و تولید: دفتر تدوین و تولید کتاب و محتوای آموزشی

لیتوگرافی، چاپ و صحافی: مرکز چاپ و توزیع دانشگاه پیام نور

شمارگان: ۱۰۰ نسخه

نوبت و تاریخ چاپ: چاپ اول اسفند ۱۳۹۷

شابک: ۴ - ۰۵۴۷ - ۱۴ - ۹۶۴ - ۹۷۸

ISBN: 978 - 964 - 14 - 0547 - 4

فروش این کتاب فقط از طریق نمایندگی‌های دانشگاه پیام نور مجاز می باشد و فروش

آن در سایر مراکز فروش کتاب موجب تعقیب قانونی فروشنده خواهد گردید.

(کلیه حقوق مادی و معنوی این اثر محفوظ و متعلق به دانشگاه پیام نور است. تولید، کپی یا خلاصه برداری، نشر و ترجمه، چاپ، افست، توزیع گسترده، تهیه CD و ... این اثر یا بخشی از آن اعم از متن، طرح پشت و روی جلد و ... بدون اخذ مجوز کتبی از معاونت فناوری و پژوهش دانشگاه خلاف مقررات و تعرض به حقوق مادی و معنوی دانشگاه است. متخلفین وفق قانون حمایت از مولفان و مصنفان و هنرمندان دارای مسئولیت حقوقی و کیفری بوده و تحت پیگرد قرار می گیرند.)

قیمت: ۱۳۰۰۰۰ ریال

آدرس فروشگاه مرکزی چاپ و انتشارات دانشگاه پیام نور: تهران، خیابان شهید رجایی،  
نرسیده به تقاطع آزادگان، جنب ورزشگاه یادآوران. تلفن: ۵۵۵۰۲۱۰۴ - ۵۵۰۰۹۸۳۸

سایت فروش اینترنتی: <http://digibook.pnu.ac.ir>

## فهرست مطالب

|                                           |       |
|-------------------------------------------|-------|
| پیشگفتار .....                            | یازده |
| فصل اول. آشنایی با مفاهیم مرجع و سم ..... | ۱     |
| هدف کلی .....                             | ۱     |
| هدف‌های یادگیری .....                     | ۱     |
| مقدمه .....                               | ۱     |
| ۱-۱ تعریف منابع مرجع .....                | ۲     |
| ۲-۱ خصوصیات و ویژگی‌های منابع مرجع .....  | ۳     |
| ۳-۱ خدمات مرجع .....                      | ۴     |
| ۴-۱ رویکردها به خدمات مرجع .....          | ۵     |
| ۵-۱ انواع خدمات مرجع .....                | ۷     |
| ۶-۱ کتابدار مرجع .....                    | ۱۱    |
| ۷-۱ تقسیم‌بندی منابع مرجع .....           | ۱۱    |
| ۸-۱ ارزیابی منابع مرجع .....              | ۱۳    |
| خلاصه فصل اول .....                       | ۱۷    |
| خودآزمایی چهارگزینه‌ای فصل اول .....      | ۱۹    |
| خودآزمایی تشریحی فصل اول .....            | ۲۰    |
| منابع .....                               | ۲۰    |
| فصل دوم. فرهنگ‌ها (واژه‌نامه‌ها) .....    | ۲۱    |
| هدف کلی .....                             | ۲۱    |
| هدف‌های یادگیری .....                     | ۲۱    |
| مقدمه .....                               | ۲۱    |

|    |                                                  |
|----|--------------------------------------------------|
| ۲۲ | ۱-۲ تعریف                                        |
| ۲۳ | ۲-۲ تاریخچه فرهنگ‌نویسی                          |
| ۲۵ | ۳-۲ انواع فرهنگ‌ها (واژه‌نامه‌ها)                |
| ۲۶ | ۱-۳-۲ واژه‌نامه‌های عمومی زبان                   |
| ۵۱ | ۲-۳-۲ واژه‌نامه‌های اختصاصی زبان                 |
| ۵۷ | ۳-۳-۲ واژه‌نامه‌های تخصصی و موضوعی               |
| ۵۷ | ۱-۳-۳-۲ واژه‌نامه‌های الکترونیکی                 |
| ۵۸ | ۴-۲ معیارهای ارزیابی واژه‌نامه‌ها                |
| ۶۲ | خلاصه فصل دوم                                    |
| ۶۴ | خودآزمایی چهارگانه‌ای فصل دوم                    |
| ۶۵ | خودآزمایی تشریحی فصل دوم                         |
| ۶۵ | منابع                                            |
| ۶۷ | فصل سوم. دایره‌المعارف‌ها و دانشنامه‌ها          |
| ۶۷ | هدف کلی                                          |
| ۶۷ | هدف‌های یادگیری                                  |
| ۶۷ | مقدمه                                            |
| ۶۸ | ۱-۳ تعریف                                        |
| ۶۹ | ۲-۳ تاریخچه دایره‌المعارف‌نویسی                  |
| ۶۹ | ۱-۲-۳ در دنیای باستان                            |
| ۷۰ | ۲-۲-۳ قرون وسطا و دورهٔ رنسانس                   |
| ۷۱ | ۳-۲-۳ در دوران معاصر                             |
| ۷۲ | ۴-۲-۳ در جهان اسلام                              |
| ۷۳ | ۵-۲-۳ در ایران                                   |
| ۷۴ | ۶-۲-۳ دایره‌المعارف‌های نوین در ایران            |
| ۷۵ | ۳-۳ انواع دایره‌المعارف‌ها                       |
| ۷۵ | ۱-۳-۳ از نظر گستره                               |
| ۷۶ | ۲-۳-۳ از نظر دامنه                               |
| ۷۶ | ۳-۳-۳ از نظر سطح                                 |
| ۷۷ | ۴-۳-۳ از نظر هدف                                 |
| ۷۸ | ۵-۳-۳ از نظر شیوه تنظیم                          |
| ۷۹ | ۴-۳ نمونه‌های دایره‌المعارف‌ها                   |
| ۷۹ | ۱-۴-۳ دایره‌المعارف‌های عمومی مفصل               |
| ۸۲ | ۲-۴-۳ دایره‌المعارف‌های عمومی مختصر              |
| ۸۴ | ۳-۴-۳ دایره‌المعارف‌های موضوعی (اختصاصی)         |
| ۸۸ | ۴-۴-۳ دایره‌المعارف مناسب برای کودکان و نوجوانان |

|    |                                      |
|----|--------------------------------------|
| ۸۹ | ۵-۳ دایرةالمعارف‌های الکترونیکی      |
| ۹۱ | ۶-۳ معیارهای ارزیابی دایرةالمعارف‌ها |
| ۹۳ | خلاصه فصل سوم                        |
| ۹۶ | خودآزمایی چهارگزینه‌ای فصل سوم       |
| ۹۷ | خودآزمایی تشریحی فصل سوم             |
| ۹۷ | منابع                                |

|     |                                          |
|-----|------------------------------------------|
| ۹۹  | فصل چهارم. زندگینامه‌ها (سرگذشت‌نامه‌ها) |
| ۹۹  | هدف کلی                                  |
| ۹۹  | هدف‌های یادگیری                          |
| ۹۹  | مقدمه                                    |
| ۱۰۰ | ۱-۴ تعریف                                |
| ۱۰۱ | ۲-۴ تاریخچه زندگینامه‌نویسی              |
| ۱۰۷ | ۳-۴ انواع زندگینامه‌ها                   |
| ۱۰۸ | ۱-۳-۴ از نظر دامنه                       |
| ۱۰۸ | ۲-۳-۴ از نظر تعداد شرح حال               |
| ۱۰۹ | ۳-۳-۴ از نظر زمان                        |
| ۱۰۹ | ۴-۳-۴ از نظر سطح                         |
| ۱۱۰ | ۵-۳-۴ از نظر مکان                        |
| ۱۱۰ | ۶-۳-۴ از نظر شیوه تنظیم                  |
| ۱۱۰ | ۴-۴ نمونه‌هایی از زندگینامه‌ها           |
| ۱۱۵ | ۵-۴ معیارهای ارزیابی زندگینامه‌ها        |
| ۱۱۷ | خلاصه فصل چهارم                          |
| ۱۲۰ | خودآزمایی چهارگزینه‌ای فصل چهارم         |
| ۱۲۰ | خودآزمایی تشریحی فصل چهارم               |
| ۱۲۱ | منابع                                    |

|     |                                 |
|-----|---------------------------------|
| ۱۲۳ | فصل پنجم. منابع مرجع فوری       |
| ۱۲۳ | هدف کلی                         |
| ۱۲۳ | هدف‌های یادگیری                 |
| ۱۲۳ | مقدمه                           |
| ۱۲۴ | ۱-۵ تعریف                       |
| ۱۲۵ | ۲-۵ انواع منابع مرجع فوری       |
| ۱۲۵ | ۱-۲-۵ سالنامه‌ها و سالنامه‌ها   |
| ۱۳۸ | ۲-۲-۵ دستنامه‌ها و دستورنامه‌ها |
| ۱۴۲ | ۳-۲-۵ راهنماها (نشان‌نامه‌ها)   |

|     |                                            |
|-----|--------------------------------------------|
| ۱۴۸ | ۳-۵ معیارهای ارزیابی منابع مرجع فوری       |
| ۱۴۹ | خلاصه فصل پنجم                             |
| ۱۵۲ | خودآزمایی چهارگزینه‌ای فصل پنجم            |
| ۱۵۳ | خودآزمایی تشریحی فصل پنجم                  |
| ۱۵۳ | منابع                                      |
| ۱۵۷ | فصل ششم. منابع جغرافیایی                   |
| ۱۵۷ | هدف کلی                                    |
| ۱۵۷ | اهداف یادگیری                              |
| ۱۵۷ | مقدمه                                      |
| ۱۵۸ | ۱-۶ : ریف                                  |
| ۱۵۹ | ۲-۶ تاریخچه منابع جغرافیایی                |
| ۱۶۲ | ۳-۶ انواع منابع جغرافیایی                  |
| ۱۶۲ | ۱-۳-۶ جایگاه منابع جغرافیایی               |
| ۱۶۴ | ۲-۳-۶ نقشه‌ها، اطلس‌ها و راه‌های جغرافیایی |
| ۱۶۷ | ۳-۳-۶ راهنماهای مسافری                     |
| ۱۷۱ | ۴-۶ معیارهای ارزیابی منابع جغرافیایی       |
| ۱۷۵ | خلاصه فصل ششم                              |
| ۱۷۸ | خودآزمایی چهارگزینه‌ای فصل ششم             |
| ۱۷۹ | خودآزمایی تشریحی فصل ششم                   |
| ۱۷۹ | منابع                                      |
| ۱۸۱ | فصل هفتم. منابع کتاب‌شناختی                |
| ۱۸۱ | هدف کلی                                    |
| ۱۸۱ | هدف‌های یادگیری                            |
| ۱۸۱ | مقدمه                                      |
| ۱۸۳ | ۱-۷ کتاب‌شناسی‌ها                          |
| ۱۸۳ | ۱-۱-۷ تعریف                                |
| ۱۸۴ | ۲-۱-۷ تاریخچه کتاب‌شناسی‌ها                |
| ۱۸۵ | ۳-۱-۷ انواع کتاب‌شناسی‌ها                  |
| ۱۹۶ | ۲-۷ فهرست‌ها و فهرستگان‌ها                 |
| ۱۹۶ | ۱-۲-۷ فهرست‌ها                             |
| ۱۹۷ | ۲-۲-۷ فهرستگان‌ها                          |
| ۲۰۱ | ۳-۷ مقاله‌نامه‌ها و چکیده‌نامه‌ها          |
| ۲۰۱ | ۱-۳-۷ مقاله‌نامه‌ها                        |
| ۲۰۱ | ۲-۳-۷ چکیده‌نامه‌ها                        |

|     |                                           |
|-----|-------------------------------------------|
| ۲۰۷ | ..... خلاصه فصل هفتم                      |
| ۲۱۰ | ..... خودآزمایی چهارگزینه‌ای فصل هفتم     |
| ۲۱۲ | ..... خودآزمایی تشریحی فصل هفتم           |
| ۲۱۲ | ..... منابع                               |
| ۲۱۳ | ..... پاسخنامه خودآزمایی‌های چهارگزینه‌ای |

www.ketab.ir

## پیشگفتار

«مرجع‌شناسی» از دروس اصلی رشته علم اطلاعات و دانش‌شناسی است که در قالب دروس مرجع‌شناسی عمومی، تخصصی در مقطع کارشناسی تدریس می‌شود. در سال‌های اخیر با تغییر سرفصل رشته، دروس مرجع‌شناسی عمومی فارسی و عربی و مرجع‌شناسی عمومی لاتین تحت عنوان کلی «مرجع‌شناسی عمومی» در برنامه ترمی رشته گنجانده شد. اگرچه تاکنون کتاب‌های متعددی در زمینه مرجع‌شناسی نوشته شده، اما مطالب این منابع، گسترده یا محدودتر از سرفصل وزارت علوم تحقیقات و فناوری برای درس مرجع‌شناسی عمومی بوده است.

کتاب حاضر بر اساس سرفصل با این هدف منتشر می‌شود که نیاز دانشجویان و مدرسان را در مباحث «مرجع‌شناسی عمومی» برآورده کند. سال‌ها تجربه نویسندگان در تدریس و بازخوردهای دریافت‌شده از سوی دانشجویان در مباحث نظری و عملی این درس به تدوین اثر، مساعدت شایسته‌ای کرده است.

چهارچوب اثر، دانشجویان را با دسته‌بندی‌های منابع مرجع، کارکردهای هر کدام و اصلی‌ترین نمونه‌ها از هر دسته آشنا می‌کند. بدیهی است که معرفی همه منابع مرجع با توجه به حجم روزافزون آن‌ها در چنین کتاب درسی نمی‌گنجد، لذا دانشجویان می‌توانند پس از آشنایی با دسته‌بندی و کارکردهای منابع مرجع، در صورت نیاز به نمونه‌های اضافی، آن‌ها را در سایر منابع مثل کتاب‌شناسی‌ها، فهرست‌های برگزیده، و کتاب‌های مرجع جست‌وجو کنند.

بدیهی است منابع مرجع همگام با پیشرفت و تغییرات فناوری‌های اطلاعاتی، دستخوش تغییر است. منابع مورد معرفی در این اثر نیز خارج از این قاعده نیست، هر چند این تغییرات جزئی است و ساختار این منابع را تغییر نمی‌دهد.

کتاب حاضر در هفت فصل تألیف شده است: فصل اول، آشنایی با مفاهیم مرجع‌شناسی؛ شامل تعریف‌ها، خصوصیات، ویژگی‌ها، تقسیم‌بندی و معیارهای ارزیابی منابع مرجع، خدمات مرجع و انواع آن است. فصل دوم تا ششم، به منابع مرجع اطلاعاتی؛ شامل رازنامه‌ها، دایرةالمعارف‌ها، زندگینامه‌ها، منابع مرجع فوری، و منابع جغرافیایی می‌پردازد. تعریف‌ها، تاریخچه، انواع، معیارهای ارزیابی، و نمونه‌های هر کدام از انواع منابع یادشده در این فصل‌ها نیز مورد توجه واقع شده است. در فصل هفتم، منابع ارجاعی یا آنتاب‌ش حتی؛ شامل کتاب‌شناسی‌ها، فهرست‌ها و فهرستگان‌ها، مقاله‌نامه‌ها و چکیده‌نامه‌ها معرفی می‌شوند. برای هر کدام، تعریف، تاریخچه، انواع و نمونه‌هایی از آن‌ها ذکر شده است.

در ابتدای هر فصل هدف کلی و هدف‌های یادگیری درس با توجه به انتظاراتی که مؤلفان از نوشتن هر فصل دارند ارائه شده است. دانشجویان بهتر است هنگام مطالعه هر فصل هدف‌های کلی و یادگیری آن فصل را دنبال کرده و پس از مطالعه، به پرسش‌های مندرج در بخش خودآزمایی پاسخ دهند. سپس پاسخ خود به پرسش‌های چهارگزینه‌ای را با پاسخنامه آخر کتاب مقایسه کنند.

در خاتمه، شایسته است از مؤلفان بزرگواری که در تألیف این کتاب از آثار آن‌ها بهره گرفته شده و از استاد بزرگوار جناب آقای دکتر احمد شایانی که با دقت فراوان و سعه صدر این اثر را پیش از انتشار خوانده و ویراستاری آن را تقبل کردند، سپاسگزاری شود. امید است که کتاب حاضر مورد توجه دانشجویان و استادان گرانقدر قرار گیرد و با نقد اندیشمندانه و مؤثر خود، نویسندگان را در گام‌های بعدی جهت بهبود آن یاری کنند.

ملیحه نیک‌کار      نیلوفر برهمند      لیلا سودبخش